

УДК 330.341: 303.09

Лисюк В. М., д.е.н., с.н.с., заст. зав. відділу Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пропонується методологія регулювання процесів розвитку економічної системи ринкового типу. Доводиться, що для того, аби запустити механізми економічного розвитку державної економіки необхідно включити (відновити) відтворювальні процеси на товарних ринках, які є ресурсоутворюючими елементами економічної системи.

Ключові слова: економічний розвиток, відтворювальна функція, товарний ринок, додана вартість, ресурси економічного розвитку.

Літ. 10. Рис. 2. Табл. 1.

Лысюк В. М., д.э.н., с.н.с., зам. зав. отдела Института проблем рынка и экономико-экологических исследований НАНУ

Методологические основы моделирования процессов экономического развития

Предлагается методология регулирования процессов развития экономической системы рыночного типа. Обосновано, что для того чтобы запустить механизмы экономического развития государственной экономики, необходимо включить (восстановить) воспроизводственные процессы на товарных рынках, которые являются ресурсообразующими элементами экономической системы.

Ключевые слова: экономическое развитие, воспроизводственная функция, товарный рынок, добавленная стоимость, ресурсы экономического развития.

Lisyuk V. M., Ph.D., Deputy Head Department of the Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NASU

Methodological Foundations of Modeling of Economic Development

The paper proposes a methodology for process regulation of the economic system of the market type. Here is submitted that in order to start the mechanisms of economic development of the state economy, it is necessary to launch (restore) the reproductive processes at the product markets, which are resource-producing elements of the economic system.

Keywords: economic development, reproduction function, product markets, added value, resources of economical development.

Постановка проблеми. Існуюча система управління економічним розвитком нашої держави не відзначається позитивними оцінками. Слабкість української економіки нині визнають багато експертів, висуваючи при цьому різні версії і причини цього. Погоджуючись з багатьма, автор, проте, хотів би особливо відзначити, що однією з найістотніших причин слабкості української економіки, її залежності і нестійкості, є втрата нашою економічною системою відтворювальної функції. Адже саме наявність і стійкий характер відтворювальних процесів є ознакою стабільності і незалежності, а також рушійною силою економічного зростання [1, с. 85–86].

Це, безумовно, є актуальною проблемою сучасності, що підтверджується не тільки практикою і негативною динамікою всіх макроекономічних показників, а й чисельними аналітичними дослідженнями в яких вказується безліч різних причин, що довели нашу економіку до такого стану, а також рекомендації щодо виходу з цього кризового становища [2, 3, 5, с. 17]. Але, роботи, присвячені цій тематиці, по-перше, розглядають ці процеси суто на теоретичному рівні, а по-друге, не пов'язують їх з процесами, що відбуваються на товарних ринках.

Включившись у цю полеміку, автор пропонує власну точку зору, яка базується на визнанні втрати нашою економікою відтворювальної функції та спробі змоделювати процес економічного розвитку економічної системи через структурні елементи її реального сектора – товарні ринки, що і є метою даної статті.

Аналіз досліджень з визначеної проблематики. Останнім часом дослідженню відтворювальних процесів у вітчизняній літературі приділяється невивиправдано мало уваги, хоча це якраз і є найуразливішою стороною нашої економіки.

Розглянемо поняття і суть відтворення як економічного процесу, визначення якого з часів К.Маркса залишається незмінним, а саме: «Відтворення – безперервне відновлення процесу виробництва товарів, послуг і духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення усіх елементів економічної системи – продуктивних сил, техніко-економічних стосунків, організаційно-економічних стосунків, виробничих стосунків (чи стосунків економічної власності) і господарського механізму. У будь-якому суспільстві люди повинні постійно задовольняти свої потреби, для чого потрібно безперервне відтворення матеріальних благ, а отже, і процесу їх виробництва» [6, с. 9–20].

Причому, теорія розрізняє два типи відтворення – просте і розширене, і якщо при простому відтворенні процес виробництва і обертання вироблених благ (товарів) здійснюються в одиницю часу, чи за один цикл обороту в незмінному масштабі, то при розширеному, процес виробництва щоразу поновлюється в зростаючих розмірах. Якщо перший тип відтворення здійснюється, переважно, на незмінній технічній основі, то другий – на досконалішій, тобто, найбільш високому технічному рівні, або збільшеною часткою доданої вартості. При цьому, сам процес відтворення розглядається традиційно – як у рамках окремого підприємства (організації), так і в масштабах усього суспільства.

Процес відтворення кожного елементу економічної системи має свої особливості і специфічну структуру, а найбільш важливим і складним елементом економічної системи є продуктивні сили. Очевидно, це обумовлено тим, що їх складовою частиною є людина (основна продуктивна сила суспільства), яка характеризується складною структурою відтворення.

Так, відтворення людини, як суб'єкта ринку і заодно елемента продуктивних сил, вимагає споживання кожним індивідом і членами його родини певного набору товарів і послуг: їжі, одягу, комунальних і побутових послуг, послуг освіти, отримання спеціальності, транспортних, медичних послуг тощо. З іншого боку, відтворення людини, як суб'єкта відносин власності, припускає відновлення її здібностей не лише як працівника, але й як власника виробництва (підприємця), створеного продукту, або як суб'єкта управління власністю, тобто відтворення її підприємницького потенціалу.

Ці дві сторони відтворення людини (як елемента продуктивних сил і як суб'єкта економічної власності) означають відтворення людини економічної (Homo economicus). Саме такий тип відтворення формується в розвинутих країнах світу.

Разом з автором цих суджень вважаємо, що, на відміну від такого типу, в Україні в 90-х роках ХХ століття і в першому десятилітті ХХІ століття здійснювалося звужене (навіть не просте) відтворення людини економічної, що спостерігається певна деградація її як елемента продуктивних сил. Так, незважаючи на формальне володіння кожним громадянином приватизаційним сертифікатом або ж земельним паєм, процес становлення його як власника засобів виробництва і створеного продукту реально провалився.

Окрім відтворення людини, теорія розвитку продуктивних сил передбачає відтворення: засобів праці, науки, предметів праці, використовуваних людьми природних копалин, форм і методів організації виробництва тощо. Кожен з цих елементів відтворювався в Україні упродовж останніх 20 років у звужених масштабах. Так, за цей період удвічі скоротилася мережа проектних і науково-дослідних організацій, на 50% зменшилася кількість учених, питома вага бюджетних асигнувань на науку знизилася з 3% ВВП в 1990 р. до 0,3% в 2010 р. Це свідчить про звуження відтворення науки як специфічної продуктивної сили [5, с. 39].

Скорочення процесів відтворення засобів виробництва має результатом прогресуюче зростання фізичного і морального зносу основних фондів, фізичний розпад продуктивних сил. Аналогічний процес відбувається і з землею (як загальним засобом праці), оскільки посилюється її виснаження, росте доля еродованих і забруднених земель.

В епоху глобалізації і зростаючої інтернаціоналізації господарського життя відтворювальні процеси виходять за адміністративні межі країн і пов'язані з техніко-економічними відносинами, що встановлюються між підприємствами різних країн. Наприклад, виробництво пасажирського літака «Аеробус» здійснюють 1,4 тис. компаній із 17 країн світу, серед яких Великобританія, США, Іспанія, Франція. Та сама ситуація виникає і з виробництвом нової серії

вітчизняних літаків (АН-70, АН-180, вітчизняних космічних ракет «Зеніт» тощо), які ми можемо серійно випускати тільки в кооперації з іншими країнами (інформація підприємства «Южмаш»). Такі відносини встановлюються і між філіями однієї компанії, розташованими в різних країнах світу, наприклад, виробництво комплектуючих і збирання комп'ютерів, мобільних телефонів, автомобілів тощо. Між філіями або дочірніми компаніями, розташованими в різних країнах, має місце по-детальна і технологічна спеціалізація виробництва. Ці форми спеціалізації встановлюються і між незалежними компаніями різного профілю, що має певний вплив не тільки на формування і структурування відповідних товарних ринків, але й на загальноекономічний розвиток країн, в яких ці ринки, або окремі їх сектори, функціонують.

Виклад основного матеріалу. За результатами виконаних досліджень автор дійшов висновку, що сучасну теорію економічного розвитку потрібно орієнтувати на розвиток реального сектора економіки, структурну основу якого складають – товарні ринки. Саме в цьому секторі виробляються реальні блага і формуються, а також відтворюються ресурси економічного зростання. Виходячи з цього, можна стверджувати, що реальне економічне зростання держави залежить, в першу чергу, від розвитку товарних ринків. А оскільки відтворювальні процеси є двигуном розвитку й приросту багатства, в частині накопичення в кількісному і якісному вимірі, то ці процеси повинні зароджуватися та інтенсивно протікати в надрах структурних елементів системи, тобто в товарних ринках, і в цьому, на наш погляд, і полягає головна функція товарних ринків.

Сучасна теорія економічного розвитку розглядає чотири етапи (стадії), тобто у своєму розвитку економічна система проходить чотири стадії: чинників виробництва (1), інвестицій (2), інновацій (3) і стадія багатства [4, с. 445-472] (рис. 1).

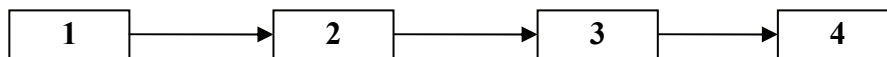

Рис. 1. Етапи економічного розвитку.

Перша стадія (фаза) економічного розвитку характеризується тим, що вона базується на використанні наявних у розпорядженні суспільства чинників виробництва: природних ресурсів, робочої сили і примітивних знарядь праці (засобів виробництва). За рахунок інтенсивного використання цих чинників суспільство, в особі господарюючих суб'єктів, з одного боку, примножує їх кількість, а з іншого – накопичує ресурси, і, в першу чергу, – фінансові. Такий процес примноження й накопичення ресурсів створює передумови і умови для їх наступної капіталізації, тобто: інвестування в розвиток виробництва, якісне поліпшення чинників виробництва, а саме: створення нових машин, знарядь, устаткування, технологій, будівництво нових заводів тощо. Такі процеси, коли накопичені виробничі ресурси інвестуються у виробництво, характеризують цю фазу економічного розвитку як стадію інвестицій, тобто другу стадію.

Рівень третьої стадії – це на якій економічний розвиток досягається винятково інноваційним шляхом за рахунок створення і використання нових джерел енергії, принципово нових машин, технологій, матеріалів, засобів зв'язку, комунікації та управління. Широкомасштабне використання таких інновацій у суспільному виробництві дозволить, у рамках певного співтовариства (держави, союзу або об'єднання держав), здійснити відчутний стрибок у своєму розвитку і досягти 4-го рівня – стадії багатства. На 4-тій стадії економіка, за рахунок її високого інноваційного рівня і значних ресурсних накопичень, функціонує в стабільному підтримувальному режимі. Проте, і на цій стадії вона потребує регулювання в частині прогнозів і захисту від криз і катаклізмів, а також заборони надмірного зростання витрат.

Кожна з цих стадій характеризує рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. А перехід від попередньої стадії до наступної повинен відбуватися шляхом накопичення необхідних (за кількістю та якістю) ресурсів, в першу чергу, фінансових.

По суті, економічні процеси накопичення виробничих ресурсів та їх капіталізації, що відбуваються на кожній стадії, є не що інше, як процеси їх відтворення. А перехід в наступну, вищу по рівню, фазу (стадію) можливий, якщо відтворювальні процеси набувають інтенсивного розширеного характеру.

На жаль, Україна сьогодні знаходиться лише на початковій стадії з низьким рівнем суспільного виробництва, заснованим на використанні існуючих (як відомо, отриманих в спадок) чинників виробництва: природних ресурсів, людського потенціалу, виробничих фондів, в бі-

льшості, приватизованих і т.п. Перехід до наступної фази (стадії) може відбутися лише тоді, коли ми навчимося ефективно використовувати чинники виробництва, включаючи їх відтворення, внаслідок чого зможемо накопичити необхідний інвестиційний ресурс для наступного його використання в наступній стадії розвитку (що видно на прикладі Німеччини, Японії, Кореї, Китаю, інших країн). По суті, ми зможемо стати на шлях інтенсивного розвитку, якщо включимо механізми розширеного відтворення чинників виробництва.

Сьогодні проблема економічного розвитку України полягає, в основному, у відсутності цілеспрямованої довгострокової стратегії, яка б базувалася на зваженій концепції розширеного відтворення. А остання – на обґрунтованій теорії, пристосованій до сучасних умов існування економіки країни у світовому оточенні та внутрішніх умов розвитку продуктивних сил і виробничих (економічних) відносин [5, с. 67–71].

Економіка як складна система, що самоорганізується, знаходиться в постійному розвитку і зміні. Ці зміни протікають в умовах боротьби нового і старого; обмеженості ресурсів; невідповідності економічної політики і впливу інших зовнішніх чинників.

Відтворювальний процес в економіці проявляється як загальна тенденція, на яку впливають виробничі процеси, що протікають на рівні кожного окремого підприємства, а також товарообмінні операції, що протікають на кожному окремому ринку. Стосовно об'єкта відтворення традиційно розглядаються наступні процеси:

- відтворення робочої сили;
- відтворення сировинних і матеріальних ресурсів;
- відтворення засобів виробництва;
- відтворення природних ресурсів;
- відтворення економічних відносин.

Загалом ці складові відтворювального процесу зводяться до одного – відтворення виробничого капіталу, з огляду на те, що вони є його складовими і кожна з них має свою вартість.

Динаміка розвитку господарської діяльності формується під впливом двох типів відтворювальних процесів: простого і розширеного. Відтак, при простому відтворенні, розмір (обсяг) основних і обігових засобів підприємства та їх якісні параметри в кожному наступному відтворювальному циклі (обороті) залишаються незмінними. Весь додатковий продукт, якщо він виробляється, привласнюється власником і використовується для цілей споживання.

При розширеному відтворенні розміри основних і обігових засобів підприємства в кожному наступному циклі зростають (якісно і кількісно). Отже, для кожного наступного відтворювального циклу необхідно залучати або додаткові ресурси, або якісно вдосконалювати наявні чинники виробництва, за рахунок накопичених власних ресурсів, або робити все одночасно.

Основним, найбільш надійним, джерелом розширення або якісного вдосконалення чинників виробництва служать власні засоби господарюючого підприємства, що спрямовуються на оновлення існуючих засобів виробництва і підвищення рівня кваліфікації персоналу. Ми вважаємо, що залучений (запозичений) у розвиток капітал, механізм якого нав'язується виробничим підприємствам з боку фінансового сектора, є менш надійним, тому що ставить перших у певну залежність від банків, і, крім того, підвищує вартість відтворювальних заходів. Отже, дохід підприємства, якщо воно хоче не відставати від конкурентів і йти в руслі розширеного відтворення, не може повністю йти на задоволення потреб, частина його має бути спрямована на накопичення, тобто на формування відповідних резервів (фондів) для здійснення інвестиційної діяльності в наступному. Тому одним з головних завдань економічної політики має бути визначення оптимального співвідношення між споживанням і накопиченням, яке може бути використане на розширене відтворення – реінвестування.

У ринковій економіці динамічний розвиток як окремих підприємств, так і економічної системи (національного або регіонального рівня) загалом можливий тільки на основі постійного відтворення капіталу.

Узагальнена формула кругообігу виробничого капіталу, визначена ще К. Марксом [6, с. 74–79], така:

$$Г \rightarrow Т \rightarrow В \rightarrow Т' \rightarrow Г' \quad (1)$$

У ній капітал у грошовій формі (Г) перетворюється на товарну форму (Т) для його виробничого використання, а в процесі виробництва (В) він перетворюється на нову товарну форму з більшою вартістю (Т'), яка, після його реалізації, знову перетворюється на грошову форму (Г').

Далі капітал (частина його) у його грошовій формі знову повертається у виробничий процес через його матеріальну форму і, тим самим, утворюється замкнений цикл відтворення виробничого капіталу. «Цей кругообіг означає періодично поновлюване функціонування продуктивного капіталу, або процес виробництва капіталу, як процес його відтворення у зв'язку зі збільшенням вартості; він також означає не лише виробництво, але і періодичне відтворення додаткової вартості; крім того, він означає функціонування капіталу, який знаходиться у своїй продуктивній формі не як одноразово, а як функціонування, яке періодично повторюється, так що відновлення визначається вже самим початковим пунктом» [6, с. 74-79].

При цьому слід зазначити, що нова вартість виробничого капіталу в товарній (T') і грошовій (G') формі більше попередніх (T) і (G) на величину додаткового продукту (t) або додаткової вартості (d), які утворюються, як писав К. Маркс [6, с. 92-93], за рахунок експлуатації робітників. Відповідно, вартість виробничого капіталу, по Марксу, містить вартість робочої сили (P), матеріальних ресурсів (M) і засобів виробництва (C), тобто:

$$G-d=P+M+C \quad (2)$$

Отже, утворення додаткового продукту (вартості) відбувається за рахунок заниженої вартості робочої сили і, відповідно, додаткова вартість, створена в результаті виробництва товару, повинна дорівнювати величині вартості робочої сили, що недоплачена.

З часом, економічна теорія розвивалася, розвивалася також і практика (зокрема, поглиблювалася спеціалізація суб'єктів ринку по видах їх діяльності та їх структуризації), і теорія К. Маркса додаткової вартості в сучасних умовах потребує нового осмислення. Але його принципи і методологію дослідження процесів обігу капіталу і його відтворення можливо застосовувати при дослідженні відтворювальних процесів на сучасних ринках.

Сучасна теорія і практика визначають, як відомо, додану вартість (D_v), яка утворюється в результаті виробництва, таким чином:

$$D_v=Z+A+P+\Pi \quad (3)$$

де Z – вартість робочої сили (зарплата), A – амортизація виробничих фондів, P – рента, Π – прибуток.

У такому разі формула відтворення капіталу в сучасних умовах набуває дещо іншої суті, тобто, при нібито схожому вигляді процесу, згідно з формулою (1), усі витрати, пов'язані з оплатою праці, і частина, пов'язана з використанням виробничого капіталу (амортизація), а також пов'язані з використанням природних ресурсів (рента), мають бути включені в додану вартість. Тоді доданий капітал, який утворюється в процесі його розширеного відтворення, дорівнює доданій вартості, тобто:

$$T'-T=G'-G=D_v \quad (4)$$

Поправка, яку ми пропонуємо внести до теорії К. Маркса, полягає в тому, що він розглядав відтворювальний цикл лише по відношенню до капіталу, який обертається в одному виробничому процесі одного окремого підприємства. Це було виправдано в ті часи, коли не були розвинені ринки (сектори ринку) з відповідною спеціалізацією підприємств в кожній фазі руху товару ринкових процесів.

Відповідно до нової, сформованої і відпрацьованої за більш ніж столітній період, з часів появи Марксової теорії, ринкової структури як національних, так і світової, економік, змінилася і структура самих ринків, в першу чергу, товарних. Вона набула сформований за спеціалізацією, видам діяльності, функціям вигляд [1, с. 79-83]. У зв'язку з цим товарно-грошові відносини і відтворювальні процеси, певним чином, змінили свій характер і організаційно-економічні форми.

Звідси витікає ще одна поправка до теорії К. Маркса, що полягає в тому, що товар, у процесі його руху по ринку, є носієм, а точніше – переносником капіталу. Адже, по суті, у товарі, у його ціні зосереджені всі витрати (частина основного й обігового капіталу) і прибуток, тому відтворювальні процеси на ринку слід розглядати через рух товарів (їх вартості), як рух капіталів між суб'єктами товарного ринку. При цьому «капітал», у процесі обертання, неодноразово змінює свою форму і функції, переходячи з грошової в товарну форму і назад. Ці процеси відбуваються і при обігу капіталу при товарообмінних операціях між підприємствами різних секторів ринку – фазами відповідного циклу виробництва споживчої вартості товару. При цьому, якщо в прямому напрямі – від 1-го до наступних секторів, капітал перетікає в товарній формі, то у зворотному – у грошовій (рис. 2).

Такий цикл розглядається по відношенню до обороту споживчої вартості кінцевого товару, від її сировинного зародження до реалізації. Проте, в процесі виробництва і обороту товару на ринку задіяно не одне підприємство, а значна їх кількість, умовно розподілених по кожній фазі (сектору) відтворювального процесу.

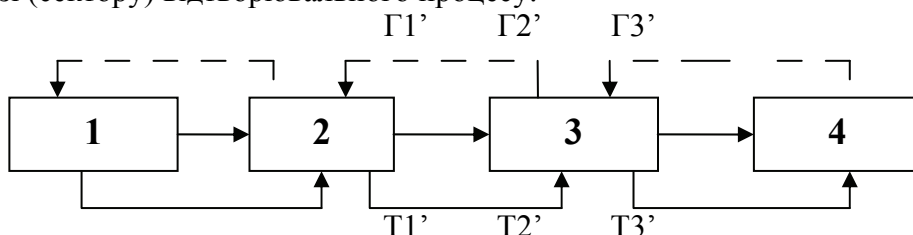

Рис. 2. Схема руху капіталу між секторами товарного ринку

Одне підприємство (чи група) добуває або вирощує сировину і продає її підприємству-переробнику. Інше – виготовляє з цієї сировини готовий товар і продає (передає на реалізацію) його торговельному підприємству, яке, в свою чергу, продає цей товар кінцевому споживачеві. При цьому, для кожного з цих підприємств, товаром є предмет продажу, для одних – сировина, матеріали або напівфабрикати, для інших – готовий продукт (металопрокат, верстати, літаки, продукти харчування, одяг, комп'ютери, мобільні телефони, програмний продукт тощо), для третіх – товаром є послуги з просування товару на ринку до кінцевого споживача (зберігання, транспортування, оптовий і роздрібний продаж тощо).

Причому на релевантному ринку в єдиному відтворювальному процесі беруть участь зі своїм капіталом підприємства різних форм власності. Отже, капітали різної форми власності зливаються в єдиний відтворювальний процес, але при цьому кожен капітал кожного окремого підприємства виконує власну функцію і також проходить дві фази – товарну і грошову, тобто здійснює повний оберт у рамках свого підприємства, і виконує свою вузьку функцію відтворення частини загальної (повної) споживчої вартості кінцевого товару, виробленої тільки на цьому підприємстві.

Таким чином, реалізується повний цикл обігу капіталу на ринку певного товару. І якщо розглядати цей процес стосовно всього циклу виробництва споживчої вартості одиниці товару, то він матиме вигляд як продовження Марксової формули (1), але з диференціацією по кожній фазі відтворювального процесу (сектора ринку). Тобто:

$$\left. \begin{aligned} \text{У секторі 1:} & \quad \Gamma_1 - T_1 - B_1 - T_1' - \Gamma_1' \\ \text{У секторі 2:} & \quad \Gamma_2 - T_2 - B_2 - T_2' - \Gamma_2 \\ \text{У секторі 3:} & \quad \Gamma_3 - T_3 - B_3 - T_3' - \Gamma_3' \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Але при цьому Γ_2 , як капітал у грошовій формі, який задіюється в наступній фазі (секторі) процесу виробництва й руху товару, включає його первинну попередню вартість $T_1' = \Gamma_1'$, що, по суті, є матеріальними поточними витратами (M) суб'єкта сектора 2, пов'язаними з придбанням матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва товару (T_2), до яких додається додана вартість, утворена в цьому наступному секторі, тобто:

$$\Gamma_2 = \Gamma_1' + D_{B2} = M_1 + D_{B1} + D_{B2} \quad (6)$$

Відповідним чином можна записати, що:

$$\Gamma_3 = \Gamma_2 + D_{B3} = M_2 = D_{B2} + D_{B3} = M_1 + D_{B1} + D_{B3} = M_1 + D_{B2} + D_{B3} \quad (7)$$

Але на практиці, матеріальні поточні витрати не дорівнюють вартості матеріалів і комплектуючих, тобто вони їх перевищують на величину інших (супутніх допоміжних) матеріальних витрат, пов'язаних з виробництвом, на величину ΔM , тобто:

$$M_2 = \Gamma_1' + \Delta M_2; \quad M_3 = \Gamma_2' + \Delta M_3 \quad (8)$$

Тоді формули (5) набувають вигляду:

$$\left. \begin{aligned} \Gamma_1 &= M_1 + D_{B1} \\ \Gamma_2 &= \Gamma_1 + \Delta M_2 + D_{B2} = M_1 + D_{B1} + \Delta M_2 - D_{B1} \\ \Gamma_3 &= \Gamma_2 + \Delta M_3 + D_{B3} = M_1 + D_{B1} + \Delta M_2 - D_{B2} - \Delta M_3 + D_{B3} \end{aligned} \right\} \quad (9)$$

Для того щоб відтворювальний процес на ринку протікав безперервно, ці капітали повинні обертатися в кожному секторі так само і одночасно. При цьому вони об'єднані в єдиний відтворювальний цикл обертання споживчої вартості товару – від початкового (сировинного) до кінцевого (споживчого) сектора та у зворотному напрямі.

Отже, загальний обсяг обігу капіталу на товарному ринку Др дорівнюватиме їх сумі:

$$D_p = G_1 + G_2 + G_3 \quad (10)$$

При цьому ми отримуємо формулу обсягу загального капіталу, що обертається на ринку товару:

$$D_p = (3D_{v1} + 2D_{v2} + D_{v3}) \quad (11)$$

Як видно з формули (11), структура капіталу (Др), що утворюється на релевантному ринку певного товару, складається з двох складових – матеріальних витрат і виробленої всіма учасниками ринкового процесу доданої вартості. Але при цьому слід зауважити, що матеріальні витрати, які несуть підприємства, придбаваючи матеріали і комплектуючі, також в собі містять додану вартість, вироблену попереднім суб'єктом-постачальником. Таким чином, доля доданої вартості в капіталі, що обертається, зростає значно. А це означає, що процес розширеного відтворення, механізм якого реалізується шляхом обігу капіталу на ринку, цілком залежить від виробництва доданої вартості, яка є ресурсом його функціонування та розвитку.

За цією моделлю можна розрахувати й спрогнозувати необхідні обсяги капіталу й напрями його витрат для ефективного функціонування ринку, а саме: матеріальні та інфраструктурні витрати, пов'язані з просуванням товару на ринок і його обслуговуванням, а також трудові витрати (зарплату), обсяги виробничих фондів (амортизацію), ренту і прибуток в структурі доданої вартості. Також за моделлю (11) можна простежити й проаналізувати характер нарощування доданої вартості (Дв) по кожному сектору ринку, що було показано автором раніше [2].

Розрахунки за даними табл. 1 показують, що структура валової доданої вартості (ВДВ) в секторах наступна:

- У сировинному секторі – 119485 млн. грн.;
- У переробному (виробничому) – 164735 млн. грн.;
- в інфраструктурному, де займає торгівля, – 131261 млн. грн.

Отже, найбільшу долю у ВВП складає виробничий сектор, але, при цьому, доля власне ВДВ в загальному обсязі продукції по секторах різна. Так, в сировинному секторі (сільське господарство і добувна промисловість) вона складала 49%, в переробному – 22%, а в інфраструктурному (торгівля, обслуговування) – 55%.

Таблиця 1
Структура валової доданої вартості за видами діяльності, млн. грн.

Види діяльності	Випуск	Проміжне споживання	ВДВ	У тому складі	
				Оплата праці	Валовий прибуток
Сільське і лісове господарство, добувна промисловість	247625	128138	119485	41772	87245
Переробна промисловість	751615	586880	164735	96439	69790
Торгівля й обслуговування	240111	108850	131261	50121	77869
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	2196052	1247996	948056	470464	360810

Джерело: авторські розрахунки за узагальненими даними статистичної звітності [1, с. 205–206].

Якщо продовжити аналіз і з'ясувати причини незначних обсягів доданої вартості підприємств провідних видів діяльності по секторах узагальненого товарного ринку, то побачимо, що в сільськогосподарських підприємств (сектор 1) найбільшу долю у валовій доданій вартості займає валовий прибуток (ВП) – близько 80%, на другому місці – оплата праці (ОП) – 20%, при цьому знижують валову додану вартість цього сектора державні субсидії – приблизно на 5%, що перебиває інші надходження, які мають бути включені у ВВП. Відповідна картина спостерігається в добувній промисловості, але співвідношення часток валового прибутку і оплати праці у ВДВ відносно більш рівномірне і складає: ВП – 51%, ОП – 40%, але при цьому доля втрат ВДВ через субсидії більша – 9% [2].

Проаналізуємо стан справ у виробничому секторі (сектор 2), тобто на переробних підприємствах. Насамперед упадає в вічі, що група підприємств, об'єднаних в цьому секторі, вносить найбільшу долю до ВВП країни – понад 17%. При цьому насторожують такі факти, що, по-перше, прибутковість підприємств цього сектора найменша – менше, ніж в сировинному

й у торгівлі. А найбільшу долю у ВДВ по підприємствах сектора становить оплата праці – 58%, тоді як валовий прибуток – 42%, при тому, що інші податки, що надходять до бюджету від діяльності підприємств сектора, і субсидії з бюджету врівноважують один одного [2].

Слід при цьому зазначити, що хоча складові доданої вартості й займають лівову частку у структурі ВДВ, але за абсолютними вартісними обсягами вони незначні. Причиною цього є низький рівень зарплати та мала прибутковість підприємств – відповідно і бюджетні відрахування з них – незначні. Такий стан економіки, що не може накопичити в державі необхідні ресурси та створити передумови економічного розвитку і вимагає перегляду економічної політики у бік заохочення господарюючих суб'єктів товарних ринків щодо підвищення зарплати та рентабельності їх діяльності, що в подальшому має створити умови накопичення інвестиційних ресурсів, які можуть бути спрямовані на розширене відтворення. Аналізуючи дані табл. 2, слід ще раз звернути увагу на те, що колись найбільш продуктивний і могутній сектор економіки – промисловий, який вносив лівову частку до ВВП, сьогодні є найменш прибутковим, і в такому стані не може підтримувати відтворювальні процеси на вітчизняних товарних ринках, а, отже, й економічний розвиток держави і суспільства [9, с. 39; 10, с.12].

Висновки. Аналіз процесів відтворення споживчої вартості товарів, що обертаються на внутрішніх ринках, показав, що більшість товарних ринків України та інших країн, що розвиваються, втрачають або вже втратили свою відтворювальну функцію. Але саме процес відтворення, не кажучи вже про розширену його форму, є рушійною силою економічного розвитку, тому що споживча вартість, яку ми в дослідженнях умовно ототожнюємо з ринковою ціною товару, і В складі якої знаходиться додана вартість, є джерелом і рушійною силою економічного розвитку. Крім того, аналіз ринків показує, що функціонування значної частини товарних ринків не відповідає державним інтересам та суспільства, яке ставить метою економічне зростання. Така ситуація дає підстави включати механізми державного регулювання товарних ринків з метою, насамперед, відновити на них відтворювальні процеси і зупинити негативні тенденції нарощування необов'язкового, а отже, не вигідного країні імпорту, цінового зростання і неконтрольованого відтоку капіталів з економіки України.

Аналіз ринків за запропонованою моделлю дає можливість коригувати й торговельну політику держави, особливо зовнішню, зокрема, дає підстави застосовувати певні обмеження чи преференції, протекціоністські заходи захисту внутрішніх ринків для запобігання різких цінових коливань, відтоку капіталів та інших, негативних для національної економіки, явищ.

Література

1. Лысюк В. М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М. Лысюк – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2011. – 225 с.
2. Лысюк В. М. Цільова модель ресурсного забезпечення сталого розвитку економіки / В.М. Лысюк / Економічні інновації. – 2013. – № 53. – Одеса. – С. 151–160.
3. Губанов С. Конкурентоспособность экономики – функция системы воспроизводства / С. Губанов // Экономист. – 2003. – № 4. – С. 9–20.
4. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / М.Портер / Ред. В.Д.Щетинин. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
5. Бажал Ю. М. Экономическая теория технологических изменений / Ю.М. Бажал. – К.: Завещание, 1996. – 240 с.
6. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – Т. 2. – Кн. II: Процесс обращения капитала / В кн.: Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Т. 24. – М. Гос. изд-во политической литературы. – 1961. – 648 с.
7. Галузеві ринки України: Оцінка стану та перспективи розвитку / За ред. д-ра е.н., проф. В.О.Точиліна. – К.: Ін-т економ. прогнозування, 2004. – 78 с.
8. Белявцев М. І. Інфраструктура товарного ринку / М.І. Белявцев, Л.В.Шестопалова; Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
9. Ляшенко В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В.И. Ляшенко. – Донецк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.
10. Регулирование экономики переходного периода / В.М. Лысюк, Д.А. Исаченко, В.И. Захарченко; Под общ. ред. Б.В. Буркинського. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2000. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.